

BRONISŁAW SZCZĘSNY

Nowe i rzadkie w faunie Polski gatunki
chruścików (*Trichoptera*)

New and rare species of caddis-flies (*Trichoptera*)
in the fauna of Poland

Mémoire présenté le 17 janvier 1966 dans la séance de la Commission Biologique de l'Académie Polonaise des Sciences, Cracovie

W latach 1964—1965 w czasie prowadzenia badań terenowych na Babiej Górze w Beskidzie Zachodnim, w Tatrach i Bieszczadach zebrałem liczne materiały chruścików, wśród których znalazłem wiele gatunków bądź dotąd z Polski nie podawanych, bądź znanych tylko z nielicznych stanowisk na terenie kraju.

Wiadomości o występowaniu omawianych gatunków na terenach Polski czerpałem głównie z katalogu chruścików Polski Tomaszewskiego (1965).

Serdecznie dziękuję dr L. Botoșaneanu z Bukaresztu za oznaczenie mi podgatunku *Rhyacophila mocsaryi mocsaryi* oraz dr F. Schmidowi z Kanady za sprawdzenie oznaczenia *Pseudopsilopteryx ziemmeri*.

Rhyacophila mocsaryi mocsaryi Klapálek

Babia Góra; 5 ♂♂, 2 ♀♀ — 3. VII. 1964. Złowiono nad potokiem Stonów w dolnej jego partii u podnóża Babiej Góry.

Występowanie tego podgatunku związane jest z górami Europy Środkowej, w przeciwieństwie do występującego w Pirenejach podgatunku *Rh. mocsaryi tredosensis* Schmid. Jest charakterystyczny dla Gór Bihorskich w Rumunii (Botoșaneanu 1957a), stwierdzony również w Bułgarii i Jugosławii oraz w Czechosłowacji, gdzie wikaryzuje z *Rh. evoluta* McLach., zajmując tereny wschodnie — Słowację (Novák 1962). W Polsce stwierdzony po raz pierwszy.

Rhyacophila glareosa McLach.

Babia Góra: 1 ♂ — 3. VII. 1964 r.; 5 ♂♂, 3 ♀♀ — 8—20. VIII. 1964 r.; 3 ♂♂, 3 ♀♀ — 25—27. IX. 1964 r.; 12 ♂♂, 11 ♀♀ — 5—7. IX. 1965 r. Łowiony nad potokami w ich górnym i środkowym biegu (800—1300 m

n.p.m.), rzadko w obszarach źródliskowych. Poniżej 800 m n.p.m. nie spotkano żadnego okazu. W Polsce znany tylko z Tatr.

Sericostoma timidum Ha g.

Babia Góra; strumień łąkowy w Zawoi Widłach: 1 ♂ — 4. VII. 1964 r. Gatunek ten oznaczyłem według Ulmera (1909). Cechą, którą kierowałem się, były ciemnoobrączkowane człony czułków w 1/3 części distalnej każdego z nich. Wyrostki widlaste dziesiątego tergitu mają kształt pośredni pomiędzy *S. turbatum* McLach, a *S. timidum*.

Chruścik ten występuje na terenach górskich Europy środkowej, podawany jest przez Mayera z Tatr Słowackich (Riedel 1962). W Polsce dotychczas nie stwierdzony.

Apatania carpathica Schmid

Babia Góra: 18 ♂♂, 4 ♀♀ — 18—10. VIII. 1964; 25 ♂♂, 26 ♀♀ — 5—7. IX. 1965. Występuje nad potokami i źródłami począwszy od wysokości około 900 do 1500 m n.p.m. Lata w towarzystwie *A. fimbriata* (Pict.), która występuje tutaj bardzo licznie. Jest to gatunek karpacki, znany do niedawna tylko z Karpat Wschodnich. Na terenie Polski stwierdzony tylko w Tatrach po raz pierwszy przez Riedel (1960). Babia Góra jest najdalej na północ wysuniętym stanowiskiem jego występowania.

Drusus carpathicus Dziedz.

Babia Góra: 1 ♂ — 28. V. 1964; 7 ♂♂, 13 ♀♀ — 10—12. V. 1965. Łowiony nad potokami i źródłami przeważnie na dużej wysokości. Większość okazów zebrano na śniegu w miejscach dobrze nasłonecznionych, na południowym zboczu w krainie kosodrzewiny tuż powyżej górnej granicy lasu (1450—1500 m n.p.m.). Na północnych zboczach pojedyncze okazy spotykano już na wysokości 950 m n.p.m.

Gatunek ten do niedawna znany był tylko z Karpat Wschodnich, co dało powód do uznania go za endemita wschodniokarpacki (Botoșăneanu 1962). W ubiegłym roku jednakże stwierdzono jego występowanie w Tatrach w Dolinie Kościeliskiej (Szczęsny 1966). Babia Góra jest najdalej na północ wysuniętym stanowiskiem tego rzadkiego wysokogórskiego chruścika.

Drusus monticola McLach.

Babia Góra: 1 ♂ — 29. V. 1964. Znaleziono nad potokiem Stonów, w lesie, na północnym zboczu Babiej Góry, na wysokości 1200 m n.p.m.

Podawany z gór Europy Środkowej i Południowej. W Polsce jego występowanie stwierdzono niedawno i tylko w Tatrach (Riedel 1960, 1962).

Drusus brunneus Klapálek

Bieszczady: 1 ♂ — 26. V. 1965. Jeden okaz samca tego gatunku zło-

wielem wśród wielu okazów *Lithax niger* Hag. nad Wołosatką, na północnych zboczach Tarnicy, na wysokości około 1000 m n.p.m.

Jest to gatunek karpacki, najczęściej znajdujący na terenach górskich całej Rumunii (Botosaneanu 1962), stwierdzony także na Węgrzech (Schmid 1956) i w Tatrach Słowackich przez Mayera (Riedel 1962). W Polsce dotychczas nie notowany.

Potamophylax carpathicus (Dziędz.)

Babia Góra: 13 ♂♂, 2 ♀♀ — 23. VI. 1965; złowiłem nad potokami na Hali Czarnego (północne zbocza Babiej Góry) na wysokości około 1000 m n.p.m.

Znany z niewielu stanowisk, tylko w Karpatach, głównie Wschodnich, gdzie były znalezione pierwsze okazy tego gatunku, na podstawie których został opisany. Jego odkrywca J. Dziędziewicz zebrał go również w okolicach Myślenic w Beskidach Zachodnich (Racięcka 1933). Z innych obszarów górskich w Polsce nie notowany.

Acrophylax zerberus zerberus Brauer

Babia Góra: 11 ♂♂, 3 ♀♀ — 10—12. V. 1965; 1 ♂ — 23. VI. 1965. Łowiony nad potokami w pasmie lasu i kosodrzewiny do około 1450 m n.p.m. Najwięcej okazów zebrano nad potokiem Stonów po północnej stronie masywu, na wysokości 750—800 m n.p.m.

Gatunek znany z Pirenejów, Alp i Karpat. W Polsce znajdujący wielokrotnie, jednakże tylko w Tatrach. Babia Góra jest zatem jego drugim miejscem występowania w Polsce.

Acrophylax vernalis Dziędz.

Babia Góra: 17 ♂♂, 3 ♀♀ — 23—30. V. 1964; 3 ♂♂ — 10—12. V. 1965; 1 ♂ — 22—24. VI. 1965. Łowiony nad potokami w lesie, na wysokości 900—1400 m n.p.m. zarówno na południowych, jak i północnych zboczach. Gatunek ten znany jest tylko z Karpat. W Polsce odszukany niedawno w Tatrach (Riedel 1960, 1962). Stanowiska na terenie Babiej Góry są jak dotąd najdalej na północ wysuniętym terenem jego występowania.

Chaetopteryx polonica Dziędz.

Babia Góra; 3 ♂♂, 1 ♀ — 27. IX. 1964; 33 ♂♂, 7 ♀♀ — 23—25. X. 1964; 27 ♂♂, 8 ♀♀ — 14—15. XI. 1964. Tatry, Hala Gąsienicowa: 1 ♂ — 3. X. 1965. Na Babiej Górze był łowiony nad potokami i źródłami. We wrześniu występował nielicznie powyżej 1000 m n.p.m., tylko na jej północnych zboczach. Natomiast w październiku i listopadzie zbierany był licznie na śniegu wzdłuż potoków, szczególnie w ich niższych partiach, na wysokości 600—700 m n.p.m.

Jest to gatunek karpacki, znany z niewielu stanowisk. W Polsce był już znaleziony przez J. Dziędzielewicza (Racięcka 1933) na terenie Beskidów Zachodnich. Z Tatr dotychczas nie podawany.

Psilopteryx carpathica Schmid

Babia Góra: 13 ♂♂, 12 ♀♀ — 23—25. X. 1964; 15 ♂♂, 5 ♀♀ — 14—16. XI. 1964. Tatry, Morskie Oko: 1 ♂ — 1. XII. 1964. Bieszczady, Wołosatka pod Tarnicą: 1 ♂, 1 ♀ — 27. X. 1965. Łowiony na różnej wysokości nad potokami i źródłami. Najwięcej okazów zebrano na Babiej Górze ze śniegu, ponieważ były łatwo widoczne i wykazywały wzmożoną aktywność.

Gatunek ten został opisany przez Schmid a w 1952 r. na podstawie jednego okazu samca zebranego dnia 17. X. 1908 r. przez Dziędzielewicza na Czarnohorze w Karpatach Wschodnich. Samicę tego gatunku znalazł i opisał Botosăneanu (1957 b) w materiale pochodzącym z kilku stanowisk w Karpatach Wschodnich i Południowych, na terenie Rumunii. Jest to nowy gatunek dla fauny Polski.

Pseudopsilopteryx zimmeri (McLach.)

Babia Góra: 22 ♂♂, 2 ♀♀ — 23—25. X. 1964; 176 ♂♂, 150 ♀♀ — 14—16. XI. 1964. Tatry, Dolina Olczyska; 3 ♂♂, 1 ♀ — 22. X. 1964. Zbierany nad potokami do wysokości około 1300 m n.p.m., na Babiej Górze szczególnie obficie wystąpił w środkowym biegu potoków, a zwłaszcza nad Stonowem, gdzie w listopadzie zebrano dużą ilość tych owadów ze świeżo spadłego śniegu. Był to najliczniejszy spośród spotykanych na Babiej Górze gatunków występujących na śniegu.

(Z innych gatunków występujących na śniegu w okresie jesiennym i wczesnej zimy spotykano: *Psilopteryx psorosa* (Kol.), *P. carpathica* Schmid, *Chaetopteryx fusca* Brau, *Ch. polonica* Dziędz. wykazujące dużą ruchliwość — oraz *Melampophylax nepos nepos* (McLach.) i *Allogamus uncatus* (Brau)).

Gatunek ten znany jest od dawna, jednak jego występowanie stwierdzono jedynie na Pogórzu Łużyckim (Saksonia) oraz w Alpach Szwajcarskich. Jest to zatem nowy gatunek dla fauny Karpat i Polski, a Babia Góra i Tatry są jego jak dotąd najdalej na wschód wysuniętymi miejscami występowania.

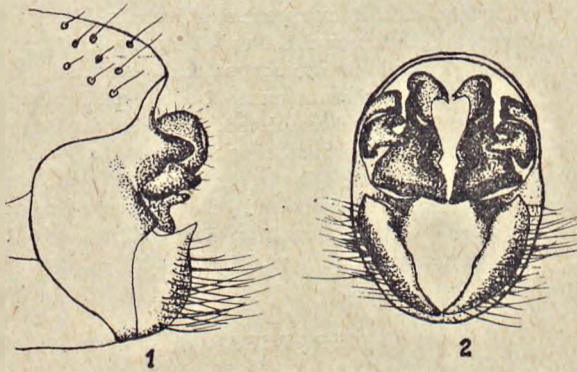
Złowione przeze mnie osobniki wykazują w stosunku do form typowych, pochodzących z Alp Szwajcarskich pewne, aczkolwiek bardzo nieznaczne różnice w ukształtowaniu narządów genitalnych (ryc. 1—2).

Annitella chomiacensis (Dziędz.)

Bieszczady: 4 ♂♂ — 25. X. 1965. Kilka okazów tego interesującego gatunku zebrałem nad potokiem Wołosatka na zboczach Tarnicy, na wysokości około 800 m n.p.m. Został on opisany w 1908 r. przez Dziędzielewicza (1920) na podstawie okazów zebranych u podnóża szczytu

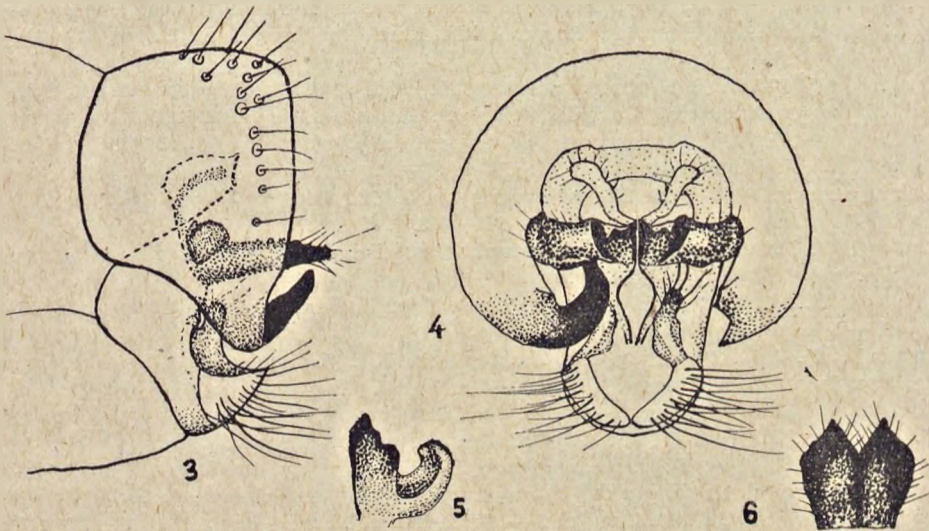
Chomiak i pod Czarnohorą, w Karpatach Wschodnich. Z tych terenów również pochodziły okazy, na podstawie których uzupełniali opis tego gatunku Racięcka (1934) i Schmid (1952).

Poza wymienionym terenem nie został nigdzie dotychczas znaleziony, co pozwoliło uznać go za endemit wschodniokarpacki.

Ryc. 1 i 2. *Pseudopsilopteryx zimmeri* (McLach.). Koniec odwłoka ♂: 1 — widok z boku; 2 — widok z tyłu

Fig. 1 and 2. *Pseudopsilopteryx zimmeri* (McLach.). Genitalia of the ♂: 1 — lateral view; 2 — posterior view

Ryc. 3—6. *Annitella chomiacensis* (Dziędz.). Koniec odwłoka ♂: 3 — widok z boku; 4 — widok z tyłu; 5 — przysadka środkowa, widok z tyłu; 6 — przysadki środkowe, widok z góry

Fig. 3—6. *Annitella chomiacensis* (Dziędz.). Genitalia of the ♂: 3 — lateral view; 4 — posterior view; 5 — intermediate appendage, posterior view; 6 — intermediates appendages, dorsal view

Jest to nowy gatunek dla fauny Polski.

Budowę aparatu kopulacyjnego *A. chomiacensis* zebranej w Bieszczadach przedstawia ryc. 3—6.

SUMMARY

The author lists 5 species and 1 subspecies of caddis-flies new to the fauna of Poland: *Rhyacophila mocsaryi mocsaryi* Klapálek, *Sericostoma timidum* Ha g., *Drusus brunneus* Klapálek, *Psilopteryx carpathica* Schmid, *Pseudopsilopteryx zimmeri* (McLach.) and *Annitella chomiacensis* (Dziędz.). Besides these, 7 species and 1 subspecies rarely found in Poland are listed: *Rhyacophila glareosa* McLach., *Apatania carpathica* Schmid, *Drusus carpathicus* Dziędz., *D. monticola* McLach., *Potamophylax carpathicus* (Dziędz.), *Acrophylax zerberus zerberus* Brau., *Acrophylax vernalis* Dziędz., and *Chaetopteryx polonica* Dziędz. These species were collected in the Tatra Mts, Babia Góra, and Bieszczady. One of the species — *Pseudopsilopteryx zimmeri* (McLach.) — is a new one for the fauna of the Carpathian Mts.

LITERATURA

- Botoșăneanu L., 1957 a. Badania nad chruścikami (*Trichoptera*) Rumunii. Pol. Pismo Entomol. Wrocław, 26, 25, 383—433, f. 6.
- Botoșăneanu L., 1957 b. Quelques Trichoptères nouveaux de Roumanie. Tijdschr. voor Entom. 100, 2, p. 179—194. f. 43—44.
- Botoșăneanu L., 1962. Analyse zoogéographique de la faune de trichoptères de Roumanie. Arch. Hydrobiol. Stuttgart, 58, 2, 136—161.
- Dziędziewic J., 1920. Owady siatkoskrzydłe ziem Polski (Insecta neuropteroidea Poloniae terrarum). Rozpr. Wiad. Muz. Dzieduszyckich Lwów, 4, 1918, 1—4, pp. 16—19, t. 2.
- Novak K., 1962. Die Verbreitung der Arten der Gattung *Rhyacophila* Pict. in Böhmen (*Trichoptera*). Čas. Čs. Spol. ent. Praha, 59, 3, pp. 250—265.
- Racięcka M., 1933. Przyczynek do znajomości chruścików (*Trichoptera*) ziem Polski. Pol. Pismo Ent., Lwów, 12, 1—4, 17—27.
- Racięcka M., 1934. Neue Diagnosen der von J. Dziędziewic beschriebenen Trichopterenformen. Konowia, 13, pp. 241—243, t. 2, f. 8.
- Riedel W., 1960. Nowe dla Polski gatunki chruścików (*Trichoptera*). Fragm. Faun., Warszawa, 8, 21, pp. 315—319.
- Riedel W., 1962. Chruściki (*Trichoptera*) Tatr. Fragm. Faun. Warszawa, 9, 26, 417—438.
- Schmid F., 1952. Le groupe de *Chaetopteryx* Kol. (*Limnophilidae*, *Trichoptera*). Rev. Suisse Zool., Genève, 59, 3, 99—171.
- Schmid F., 1956. La sous-famille des *Drusinae* (*Trichoptera*, *Limnophilidae*). Inst. Roy. Sci. Nat. Belg., Mémoires, Deuxième série, fasc. 55.
- Szczęsny B., 1966. *Drusus carpathicus* Dziędz. — nowy dla fauny Karpat Zachodnich gatunek chruścika (*Trichoptera*). Acta Hydrobiologica, 8, 1.
- Tomaszewski C., 1965. Chruściki — *Trichoptera*. Katalog Fauny Polski. XXVIII. PWN, Warszawa, 1—104.
- Ulmer G., 1909. *Trichoptera*. W: Süßwasserfauna Deutschlands, 5/6, Jena, pp. 1—326.

Adres autora — Author's address

Mgr Bronisław Szczęsny

Zakład Ochrony Przyrody, Polska Akademia Nauk, Kraków, ul. Ariańska 1